

بررسی و اولویت‌بندی داروهای مفردۀ مؤثر در ترک اعتیاد به تریاک در منابع منتخب طب سنتی ایرانی

شبنم خاتمی^{الف}، محسن ناصری^{الف}، سید عبدالعلی موسوی‌زاده^ب، فرزانه غفاری^ج، زهرا
بهاء‌الدین^{الف}، نیکی وکیلی‌ظہیر^{الف*}

^{الف} مرکز تحقیقات کارآزمایی بالینی طب سنتی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران
^ب متخصص طب سنتی ایران، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهرکرد، شهرکرد، ایران
^ج دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران

چکیده

سابقه و هدف: طب سنتی ایران، مجموعه‌ای از علوم نظری و عملی است که در تشخیص طبی، پیشگیری و درمان بیماری‌های جسمی، ذهنی یا ناهنجاری‌های اجتماعی به‌کار می‌رود. طب سنتی ایران راه حل بعضی از بیماری‌هایی که طب نوین در برخورد با آنها ناتوان بوده را دارد. کشف داروی جدید، همواره فرآیندی پرهزینه و زمان‌بر بوده است، لذا استفاده از تجارب طب سنتی ایرانی، احتمال کشف داروهای جدید را افزایش می‌دهد. مسئله وابستگی به اپیوئیدها و سوءمصرف آنها، یکی از مهم‌ترین مشکلات سیستم‌های بهداشتی و درمانی دنیا تلقی می‌شود. در ایران نیز شایع‌ترین مورد سوءمصرف و وابستگی، مربوط به تریاک و مشتقات آن است. باتوجه به عدم دسترسی به درمان مؤثر و کم‌عارضه برای درمان اعتیاد به تریاک، می‌توان از روش‌های مختلف طب سنتی جهت ترک اعتیاد بهره گرفت. در این راستا مفردات دارویی بسیاری در کتب طب سنتی ایرانی برای درمان اعتیاد به تریاک وجود دارند که در این مقاله به آنها اشاره شده است.

مواد و روش‌ها: تحقیق حاضر، یک مطالعه کتابخانه‌ای بر اساس بررسی متون طب سنتی ایرانی است. در این مطالعه مفردات دارویی مؤثر در درمان اعتیاد، در شش کتاب مرجع و معتبر طب سنتی (رساله افیونیه، مخزن الادویه، قرابادین کبیر، رساله بیخ چینی، خلاصه التجارب، تحفه المؤمنین) بررسی شده است. مراحل انجام تحقیق شامل: یافتن کلیدواژه‌ها، جستجو در منابع، تهیه لیست واحد، یافتن مترادفات، جمع‌بندی، نمره‌دهی، اولویت‌بندی بوده و ۲۹ مفردۀ دارویی (تک دارو) در درمان اعتیاد یافت شد. بر اساس توصیف هر مفردۀ و تأیید و تکرار آن در کتاب‌های مرجع ۵ مفردۀ بالاترین امتیاز را کسب کردند.

یافته‌ها: ۲۹ مفردۀ از منشأ متفاوت طبیعی گیاهی و حیوانی هستند. بر اساس نمرات به‌دست‌آمده در جدول مفردات به‌ترتیب بیخ چینی، جدوار، جندیدستر، بزرالبنج و حلتیت بالاترین امتیاز را کسب کردند.

نتیجه‌گیری: لیست مفردات دارویی حاصل‌شده در این مطالعه می‌تواند مبنای انجام مطالعات پایه و بالینی برای طراحی و ساخت داروهای جدید مؤثر در ترک اعتیاد به تریاک قرار گیرد.

تاریخ دریافت: شهریور ۹۸
تاریخ پذیرش: مهر ۹۸

کلیدواژه‌ها: مفردات دارویی، ترک اعتیاد به تریاک، طب سنتی ایرانی

مقدمه:

علمی و عملی از نسلی به نسل دیگر منتقل شده است (۵). طب سنتی ایران توانایی ارائه راه حل برای درمان بعضی از بیماری‌هایی که طب جدید در برخورد با آنها ناتوان است و یا

طب سنتی ایرانی متشکل از مجموع دانش‌ها و تجربیات استفاده شده با پیشینه کهن در سرزمین پارس (۱-۴)، برای تشخیص، پیشگیری و درمان بیماری‌ها با تکیه بر تجربیات

به درمان علامتی بسنده می‌کند را داراست (۶). دانشمندان طب سنتی ایران به کاربردهای درمانی، عوارض جانبی اعتیاد به تریاک و روش‌های ترک آن آشنا بوده‌اند. حدود قرن دهم هجری قمری مصرف تریاک گسترش پیدا کرد و مورد سوءمصرف قرار گرفت؛ لذا حکما توجه ویژه‌ای به اعتیاد به‌عنوان یک بیماری و روش‌های درمان آن داشته‌اند (۷) و از روش‌های درمانی مختلفی برای ترک اعتیاد به تریاک استفاده می‌کردند (۸-۱۰). امروزه نیز مسئله وابستگی به اپیوئیدها و سوءمصرف آن‌ها، یکی از مهم‌ترین مشکلات سیستم‌های بهداشتی و درمانی دنیا تلقی می‌شود (۱۱، ۱۲). داروهای مورد استفاده در ترک اعتیاد دارای عوارض متعددی می‌باشند. بعضی از این داروها، در تمام دنیا وجود ندارد و برخی دیگر، همچون متادون در بعضی از کشورها به‌عنوان یک ماده مخدر طبقه‌بندی می‌شود (۱۳). از سوی دیگر، بسیاری از داروهای مورد استفاده در ترک اعتیاد خود به‌عنوان یک ماده مخدر می‌تواند مورد سوءمصرف قرار بگیرد (۱۴). این مسئله لزوم یافتن دارویی مؤثرتر و کم‌عارضه‌تر را به‌عنوان یک اولویت جدی مطرح می‌کند. از طرف دیگر، کشف اتفاقی دارو، یک فرآیند زمان‌بر و پرهزینه است. تخمین زده می‌شود که برای ساخت و توسعه یک داروی جدید، به بیش از ۸۰۰ میلیون دلار آمریکا و ۱۰ تا ۱۷ سال زمان نیاز است (۱۵). استفاده از تجارب سنتی، احتمال کشف مواد مؤثر دارویی را تا ۴۰ درصد افزایش می‌دهد؛ درحالی‌که این میزان در پژوهش‌های اتفاقی، حدود یک درصد است (۲۲). بنابراین جستجو در منابع معتبر و کهن طب سنتی می‌تواند روشی کارآمد و با بازدهی بالا برای یافتن داروهای جدید باشد. روش ساخت دارو بر پایه داروها و فرآورده‌هایی که در مکاتب مختلف طب سنتی قرن‌ها مورد استفاده قرار گرفته است، فراماکولوژی معکوس نامیده می‌شود. این روش در دنیا که تلفیقی از دانش‌های کهن جهان و طب

مدرن است برای کاهش هزینه‌ها و دستیابی سریع‌تر به داروهای مؤثرتر و کم‌خطرتر کاربرد دارد (۱۶-۱۸). طی قرن‌های متمادی در بسیاری از متون طب سنتی روش‌های درمانی و داروهای متعددی ذکر شده که انتخاب یک دارو به‌عنوان مناسب‌ترین گزینه را مشکل می‌کند و این موضوع مهم‌ترین چالش پیش رو به‌نظر می‌رسد. البته راهکارهایی هم برای استفاده بهتر و آسان‌تر از این منابع پیشنهاد شده است، از جمله سیستم‌های نرم‌افزاری که برای استفاده از منابع طب سنتی هند و همچنین طب چینی طراحی شده‌اند (۱۶، ۱۹). لذا به‌نظر می‌رسد اولویت‌بندی داروهای توصیه‌شده در منابع طب سنتی، روشی عملی، کم‌هزینه و مؤثری برای یافتن بهترین دارو باشد. اولین بار، با در نظر گرفتن دو اصل تأکید و تکرار در منابع طب سنتی قرون مختلف، داروهای مربوط به بیماری صرع اولویت‌بندی شدند (۲۰). سپس این روش در مطالعات متعدد دیگری نیز به‌کار گرفته شد و کارایی خود را در یافتن داروهای جدید به اثبات رساند. اولویت‌بندی داروهای بیماری‌های مو (۶)، اولویت‌بندی داروهای ضدیبوست (۲۱)، اولویت‌بندی داروهای ضدتپش قلب (۲۲)، اولویت‌بندی داروهای ضدافسردگی (۲۳) و اولویت‌بندی داروهای مؤثر در زخم پای دیابتی (۲۴) از آن جمله‌اند. از آنجا که تحقیقی نظام‌مند با متدولوژی مشخص در رابطه با داروهای مؤثر بر ترک اعتیاد از دیدگاه طب سنتی ایران صورت نگرفته است، لذا موضوع مورد نظر انتخاب شد تا با جستجوی مفردات دارویی مؤثر بر ترک اعتیاد در کتب معتبر طب سنتی، نامزدهای مناسبی برای تحقیقات بیشتر و دستیابی به داروهای مؤثر در درمان اعتیاد به تریاک معرفی شود. این مطالعه یک تحقیق مروری کتابخانه‌ای است. جامعه مورد مطالعه، شامل منابع بررسی ترک اعتیاد به تریاک به‌عنوان یک بیماری بوده و راهکارهای متفاوت درمان اعتیاد و عوارض ناشی از ترک آن را ذکر کرده‌اند. این

- رساله بیخ چینی، تألیف حکیم عمادالدین محمودبن مسعود شیرازی به سال ۹۹۳ق

- رساله افیونیه، تألیف حکیم عمادالدین محمودبن مسعود شیرازی، قرن ۱۰ هجری قمری (تاریخ دقیق تألیف مشخص نیست)

- تحفه المؤمنین، تألیف حکیم مؤمن گیلانی به سال ۱۰۸۰ق
- مخزن الادویه، تألیف محمدحسین عقیلی علوی شیرازی به سال ۱۱۸۳ق
- قرابادین کبیر، تألیف محمدحسین عقیلی علوی شیرازی به سال ۱۱۹۵ق بود.

۴. تهیه لیست واحد: پس از جستجو در کتابها، اطلاعات مربوط به تمامی مفردات در یک مجموعه واحد گردآوری شد.
۵. یافتن مترادفات و اسامی علمی: از آنجا که گاهی مفردات دارویی در طی قرون و در مناطق مختلف به اسامی متفاوتی به کار برده می‌شدند، اسامی مترادف هر مفرده با جستجو در کتابهای مرجع گیاهشناسی و مفردات دارویی یافت شد، سپس هر مفرده با نامی که شهرت بیشتری داشت به همراه نام علمی، سایر اسامی، طبیعت مفرده، پراکندگی آن و سایر مشخصات ذکر شد.

۶. جمع‌بندی: تمام مطالب جمع‌آوری شده تا این مرحله به صورت جداولی تکمیل و مرتب شد (جداول ۲ الی ۷).

۷. نمره‌دهی: در این مرحله بر اساس جمله‌ای که در توصیف اثر مورد نظر آن مفرده ذکر شده بود نمره‌ای در نظر گرفته شد که این نمره بر اساس میزان تأکید نسبت به اثرات ترک عادت به تریاک آن مفرده از +۳ (در تأکید کامل اثر مثبت) تا +۱ در نظر گرفته شد. به این ترتیب اصطلاح «بی‌نظیر» برای ترک عادت به تریاک، نشان‌دهنده یک داروی قوی در درمان اعتیاد با امتیاز +۳ هست. همچنین به عبارت «مفید» امتیاز +۱ داده شد.

کتابها در محدوده زمانی سیصد سال (از ابتدای قرن دهم هجری قمری و بازه همه‌گیری اعتیاد تا پایان قرن دوازدهم) نوشته شده‌اند و تجربیات حکمای گستره جغرافیایی وسیعی از هند تا روم را در بر گرفته است.

مواد و روش‌ها:

شیوه کار و نمره‌دهی

۱. تطبیق موضوع: با توجه به اینکه واژه «اعتیاد» به مفهومی که امروزه کاربرد دارد، در منابع طب سنتی ایرانی لحاظ نشده است، ابتدا معادل‌های آن و همچنین علائم شرح داده شده مشخص شدند.

۲. یافتن کلیدواژه‌ها: با بررسی منابع، کلمات کلیدی در ارتباط با داروهای مؤثر بر ترک اعتیاد مشخص شد. کلیدواژه‌های ما در جستجوی منابع عبارت بودند از: «درمان عادت به افیون»، «عود»، «مخدرات»، «تریاک»، «افیون»، «ترک عادت افیون»، همچنین مفاهیمی که به صورت تلویحی به مسئله اعتیاد اشاره داشتند نیز ثبت شدند.

۳. جستجو در منابع: با جستجوی کتابها به‌عنوان منابع معتبر و مرتبط با موضوع مورد مطالعه، مفرداتی که در ترک اعتیاد به تریاک ذکر شده بودند، همراه با جملاتی که به صورت مستقیم یا تلویحی در هر کتاب بر این امر دلالت داشتند، یادداشت شدند. در مرحله بعد نام تمامی مفرداتی که صرفاً در علائم سندرم ترک اعتیاد مؤثر بودند از لیست مربوطه حذف شدند. مهم‌ترین رساله طب ایرانی در خصوص مسئله اعتیاد به تریاک و راه‌های درمان آن «رساله افیونیه» است که در قرن ۱۰ هجری قمری هم‌زمان با شیوع بیماری‌های نوظهور و بدون درمان از جمله اعتیاد به نگارش درآمده است. منابع طب سنتی در بازه زمانی (قرن دهم تا دوازدهم هجری قمری) شامل:

- خلاصه‌التجارب، تألیف بهاءالدوله رازی به سال ۹۰۷ق

مبنای اولیه تحقیق، «رساله افیونیه» است. به همین منظور در مراجع منتخب کلید واژگان «درمان عادت به افیون»، «عود»، «مخدرات»، «تریاک»، «افیون»، «ترک عادت افیون»، همچنین مفاهیمی که به صورت تلویحی به مسئله اعتیاد اشاره داشتند نیز ثبت شدند. در مرحله بعد تأثیر مفردات انتخاب شده بر ترک اعتیاد و توصیف هر مفرده از نظر اثر بر ترک اعتیاد به تریاک در هر یک از کتاب‌های منبع مطالعه، بررسی و مشخص شد و بر حسب آن به هر مفرده امتیاز داده شد. سپس مجموع امتیازات مورد ارزیابی نهایی قرار گرفت تا اولویت‌بندی مفردات دارویی بر اساس امتیازات داده شده صورت گیرد. برای سهولت استفاده از مجموع اطلاعات در خصوص مفردات انتخاب شده، دسته‌بندی توصیف‌ها و نحوه امتیازدهی مفردات، جداول مخصوص به‌کار برده شده است. اطلاعات ویژه هر مفرده شامل نام فارسی، نام علمی، سایر نام‌ها، طبیعت مفرده و بخش‌های مورد استفاده مفرده در جدول (۲) ذکر شده است. یافته‌های به‌دست آمده از اولویت‌بندی داروها در منابع منتخب طب سنتی ایران ۲۹ مفرده است که عبارت‌اند از: آب پوست خشخاش و تخم خشخاش، جدوار، جنبدیدستر، بزرالبنج، خمر، کچله، داراشکنه، حب‌النیل، جوز مائل، بیخ چینی، شوکران و پوست ریشه آن (بیخ تفت)، ثمره لفاح و بیخ آن، زعفران، نورسرو، حلتیت، سکبینج، نقیع، سداب، انجیر، خردل، نارجیل بحری، نانخواه، تودری سفید، چوب چینی خطایی، عرق سکاو، بیروح الصنم، نارجیل، قنب و قهوه. بر اساس نمرات به‌دست آمده در جدول مفردات به‌ترتیب بیخ چینی، جدوار، جنبدیدستر، بزرالبنج و حلتیت بالاترین امتیاز را کسب کردند.

توصیف‌های بیان‌شده در هر کتاب از اثر هر مفرده بر

درمان اعتیاد به تریاک

امتیازدهی انجام شده بر مبنای اصطلاحات به‌کار رفته در رابطه با داروهای مؤثر در ترک عادت به تریاک در متون درباره مفردات و میزان امتیاز در نظر گرفته شده برای آن به‌قرار زیر است:

در راستای جستجو در متون طب سنتی به اصطلاحات تعویض؛ تقریباً خوب و به نسبت سریع؛ مؤثر؛ نفع دارد؛ ابدال؛ عوض؛ بد نیست؛ نافع؛ مفید بود؛ سودمند است، نمره‌دهی و امتیاز ۱ تعلق گرفت.

در راستای جستجو در متون طب سنتی به اصطلاحات طریقه بسیار سهل؛ از عهده ترک بیرون تواند آمدن؛ مناسب؛ ترک عادت افیون؛ انفع؛ بسی مفید بود؛ موافق بود؛ قائم‌مقام؛ نمره‌دهی و امتیاز ۲ تعلق گرفت.

در راستای جستجو در متون طب سنتی به اصطلاحات بهترین قوانین ترک افیون است؛ مجرب؛ رافع؛ بهترین و اوفق‌ترین ادویه؛ کیفیت مفرد؛ بسی مردم به آن توانسته‌اند ترک کردن؛ سریع الاثر است؛ بی‌نظیر؛ بهترین تعویضات؛ اقوی از کل تراکیب، نمره دهی و امتیاز ۳ تعلق گرفت.

اولویت‌بندی: پس از جمع‌بندی نمرات، مفردات دارویی به‌ترتیب نمره‌های کسب‌شده اولویت‌بندی شدند (۲۶).

یافته‌ها:

انتخاب مفردات بر پایه منابع مورد بررسی

در این مطالعه مفردات دارویی مؤثر در درمان اعتیاد، مطابق با مراحل انجام تحقیق، جمع‌بندی، نمره‌دهی و اولویت‌بندی شده (۲۰، ۲۶) و سپس ۲۹ مفرده دارویی (تک دارو) مطرح در درمان اعتیاد یافت شد که از منشأ گیاهی، حیوانی یا معدنی هستند. در راستای جستجو در متون طب سنتی با توجه به اصطلاحات به‌کار رفته در درمان اعتیاد برای مفردات به‌کار رفته بر مبنای بیان و توصیف دارو امتیاز و نمره‌ای اختصاص یافت.

- در توصیف بعضی از مفردات در منابع مورد مطالعه، اثر آن مفردات بر علائم ترک اعتیاد به تریاک بیان شده بود که از ذکر آنها پرهیز شد. جدول ۱ اطلاعات مربوط به مراجع و کتب معتبر طب سنتی را نشان می‌دهد.

توصیف اثرات مفردات انتخاب شده در کتاب‌های مختلف مورد مطالعه با بیان‌های مختلفی ذکر شده است که به هر توصیف امتیاز داده شد و امتیاز توصیف ذکر شده معیار اصلی امتیازدهی برای آن مفرده محسوب می‌شود. همچنین در امتیازدهی به هر مفرده موارد زیر نیز رعایت شد:

- در صورت وجود چند توصیف برای یک مفرده، توصیف با امتیاز بالاتر در نظر گرفته شد.

جدول ۱: کتاب‌های منبع مطالعه

نام کتاب	نویسنده	دوره
رساله افیونیه	عمادالدین محمود بن مسعود شیرازی	قرن ۱۰ ق
مخزن الادویه	سید محمدحسین بن محمد هادی عقیلی علوی شیرازی	قرن ۱۲ ق
قرابادین کبیر	سید محمدحسین بن محمد هادی عقیلی علوی شیرازی	قرن ۱۲ ق
رساله بیخ چینی	عمادالدین محمود بن مسعود شیرازی	قرن ۱۰ ق
خلاصه التجارب	بهاء الدوله بن قوام الدین رازی	قرن ۹ و ۱۰ ق
تحفه المؤمنین	سید محمد مؤمن بن محمد زمان حکیم مومن	قرن ۱۱ ق

اولویت‌بندی شده‌اند. جدول ۳ نیز توصیف و معیار اصلی امتیازدهی مفردات به کار گرفته شده در ترک اعتیاد را نشان می‌دهد

جدول ۲: در جدول مربوطه اطلاعات مفردات دارویی حاصل از مطالعه و جستجو در شش کتاب مرجع طب سنتی لحاظ شده است. در این جدول ۵ مفرده دارویی مؤثر در درمان اعتیاد، مطابق با مراحل انجام تحقیق، جمع‌بندی، نمره‌دهی و

جدول ۲: اطلاعات مفردات حاصل از جستجو در منابع منتخب

نام فارسی	نام علمی	سایر نام‌ها	خانواده	طبیعت	بخش‌های مورد استفاده
بیخ چینی	<i>Smilax glabra</i> L.	چوب چینی، عشب، ازملک	Liliaceae	گرم و تر	ریزوم (قسمت زیرزمینی گیاه)
جدوار	<i>Curcuma zedoaria</i>	ساطریوس، ماه فرفین یا ماه پروین، قرنباد، زدوار، انتله، زردچوبه سفید	Zingiberaceae	گرم و خشک	ریزوم (قسمت زیرزمینی گیاه)
جندبیدستر	Castoreum	آش بچگان، اغلان آشی، قندس، قیری، خز میان، سوقیطون	-	گرم و خشک	بیضه
بزرالبنج	<i>Hyoscyamus niger</i>	هربنگ، بنج، بنگ	Solanaceae	سرد و خشک	دانه
حلتیت	<i>Ferula assa-Foetida</i>	آنغوزه، انجدان، حلتیت، طیب، کماه	Apiaceae	گرم و خشک	صمغ

جدول ۳: توصیف و معیار اصلی امتیازدهی مفردات به‌کار گرفته شده در ترک اعتیاد

امتیاز و نمره‌دهی	اصطلاحات و توصیف‌های به‌کار رفته در مراجع طب سنتی
۱	تعویض ^۱ ؛ تقریباً خوب و به‌نسبت سریع؛ مؤثر؛ نفع دارد؛ ابدال؛ عوض؛ بد نیست؛ نافع؛ مفید بود؛ سودمند است
۲	طریقه بسیار سهل؛ از عهده ترک بیرون تواند آمدن؛ مناسب؛ ترک عادت افیون؛ انفع؛ بسی مفید بود ^۲ ؛ موافق بود؛ قائم‌مقام ^۳
۳	بهترین قوانین ترک افیون است؛ مجرب ^۴ ؛ رافع ^۵ ؛ بهترین و اوفق‌ترین ادویه؛ کیفیت مفراط؛ بسی مردم به آن توانسته‌اند ترک کردن؛ سریع‌الاثراست؛ بی‌نظیر؛ بهترین تعویضات؛ اقوی از کل تراکیب

^۱ ماده مخدر را می‌توان با آن جایگزین کرد؛ ^۲ اثر تخدیری مشابه ماده مورد سوء مصرف را داراست؛ ^۳ در درمان اعتیاد اثر بسیار زیادی دارد؛ ^۴ کاملاً می‌تواند جایگزین ماده مورد سوء مصرف شود؛ ^۵ تجربه شده و نتیجه‌بخش بوده است؛ برطرف‌کننده بیماری مورد نظر است.

مدت‌زمان طولانی مورد استفاده قرار گرفته‌اند و به‌منظور ارتقاء سطح بهداشت، درمان و پیشگیری از بیماری‌ها نقش مهم و مؤثری در کاهش هزینه‌های بخش بهداشت و درمان می‌توانند داشته باشند (۲۵). امروزه ارزش طب سنتی یا طب تکمیلی به تأیید علم پزشکی نوین نیز رسیده و نقش آن در جهت‌گیری و پیش‌برد تحقیقات جدید مشخص شده است (۱۷). اولین بار محقق در سال ۱۳۷۲ در پایان‌نامه خود با عنوان «داروهای ضد سرخ در طب سنتی ایران» بر اساس دو اصل تأکید حکما و تکرار در کتب مختلف، روشی برای انتخاب و اولویت‌بندی مفردات دارویی معرفی کرد (۱۷). همچنین در پژوهشی دیگر با استفاده از همین روش «داروهای مورد مصرف در بیماری‌های مو از دیدگاه ابن‌سینا» را اولویت‌بندی کردند (۶). در مطالعه‌ای الگویی را برای الویت‌بندی داروهای طب سنتی مؤثر بر یک علامت یا بیماری تعریف‌شده از دیدگاه طب رایج، در ۹ مرحله ارائه کردند (۲۶). بر همین اساس، اقدام به معرفی و امتیازدهی مفردات مؤثر بر بیماری تپش قلب (۲۲)، افسردگی (۲۳) و زخم پای دیابتی (۲۴) نیز شده است. همچنین با توجه به اصل تأکید منابع طب سنتی بر روی گیاه تاتوره، برای اولین بار در سال ۲۰۰۴ خلیلی و همکاران به بررسی اثرات ضد درد گیاه تاتوره در موش‌های صحرایی پرداختند (۲۵) و مشخص

در جدول ۴ لیست نهایی مفردات دارویی با امتیاز مفردات بر اساس توصیف‌های بیان‌شده در منابع مورد مطالعه (رساله افیونی، مخزن الادویه، قرابادین کبیر، رساله بیخ چینی، خلاصه التجارب، تحفه المؤمنین) آورده شده است. در این جدول مفردات دارویی مؤثر در درمان اعتیاد، مطابق با مراحل انجام تحقیق، جمع‌بندی، رتبه‌بندی و الویت‌بندی شده‌اند. مطابق با داده‌های به‌دست‌آمده از امتیازدهی صورت‌گرفته در منابع معتبر متون طب سنتی، همان‌طور که در جدول ۵ ملاحظه می‌شود به‌ترتیب بیخ چینی بالاترین امتیاز (۱۵+) و سپس جدوار (۱۳+)، جندبیدستر (۸+)، بزرالبنج (۷+) و حلتیت (۵+) را کسب کرده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری:

امراض با بشر متولد شده‌اند و یکی از مشکلاتی که انسان از ابتدا با آن مواجه بوده مسئله بیماری‌ها و یافتن داروهای مناسب برای درمان آن‌ها بوده است. در دنیای پزشکی امروز جستجو و کشف داروی جدید، فرآیندی پرهزینه و زمان‌بر است. محققان به این امر واقف‌اند که با ساخت اتفاقی و تصادفی، احتمال دستیابی به داروی جدید بسیار کم است. در حال حاضر یکی از بهترین راه‌ها برای دستیابی به داروهای مؤثر، استفاده از داروها و فرآورده‌هایی است که در مکاتب مختلف طب سنتی،

جدول ۴: امتیاز مفردات بر اساس توصیف‌های بیان‌شده در منابع مورد مطالعه

کتاب مفرد	رسالة افیونیه	مخزن الادویه	قرابادین کبیر	رسالة بیخ چینی	خلاصه التجارب	تحفه المؤمنین	امتیاز نهایی
بیخ چینی	بسی مردم به آن توانسته‌اند ترک کردن. +۳	ترک عادت افیون و دفع سمیت اخلاط فاسدهٔ محترقه کند. +۲	رفع عادت افیون سریع‌الاثراست. +۳	- از خوردن آن عادت برطرف شد. - به جهت (ترک) عادت خوردند و فایده یافتند. +۴	-	جهت قطع عادت افیون بی نظیر. +۳	+۱۵
جدوار	تقریباً خوب و به نسبت سریع. جدوار خطایی: مفردی است که در کثرت منافع فی الواقع از بسیاری [از] مرکبات بهتر است در نفع. +۳	مجرب +۲	اما قانون ترک عادت افیون به جدوار بهترین قوانین ترک افیون است. - قائم‌مقام نشای افیون بلکه بهتر از آن باشد. +۴	-	موافق بود. +۲	قائم‌مقام تریاق کبیر است. +۲	+۱۳
جندبیدستر	نفع دارد و دور از قیاس نیست. تقویت قوت و منع سمیت می‌کند. دور نیست که در اعتیاد زبون نشود و از عهده ترک بیرون تواند آمدن. +۴	مجرب مؤثر +۴	-	-	-	-	+۸
بزرالبنج	از همه نزدیک‌تر به مزاج افیون است و لذا او را در ابدال مقرر داشته‌اند. مناسب بعید النسبه مانند تعویض به بزرالبنج. +۳	-	تعویض آن به بزرالبنج بهترین و اوفق‌ترین ادویه است. فی نفسه قائم‌مقام افیون می‌تواند شد و چندان مضرتی ندارد. +۴	-	-	-	+۷
حلتیت	-	مجرب +۳	-	-	موافق بود +۲	-	+۵

جدول ۵: امتیاز نهایی مفردات مؤثر در ترک اعتیاد به تریاق

مفرد	بیخ چینی	جدوار	جندبیدستر	بزرالبنج	حلتیت
امتیاز	+۱۵	+۱۳	+۸	+۷	+۵

شد عصاره تاتوره اثر ضد درد بر درد حاد و مزمن موش‌ها دارد. در سال ۱۳۸۷ خلیلی و همکاران اثرات گیاه تاتوره را در سندرم ترک در موش‌ها بررسی کردند (۲۷). در سال ۲۰۱۱ نظری و همکاران مقاله‌ای تحت عنوان «تریاک و درمان اعتیاد به آن از دیدگاه طب سنتی» منتشر کردند. مطابق با مقاله فوق، در طب سنتی ایران، روش‌های درمانی مختلفی برای ترک اعتیاد به تریاک مطرح است (۸-۹). دیدگاه وسیع حکما به مبحث اعتیاد به مواد افیونی و مجزا کردن مضرات و منافع آن به تفکیک در تمام سیستم‌های بدن، ثبت علائم سندرم ترک اعتیاد، پیشنهاد راه‌های پیشگیری و درمان عوارض آن با مواد در دسترس، از جمله نکاتی است که می‌تواند برای پزشکان امروز و متخصصان مبارزه با مواد مخدر بسیار راه‌گشا باشد. در این راستا، درمان اعتیاد بر چهار محور دلالت دارد: (۱) کاهش ناراحتی هنگام بروز علائم سندرم ترک اعتیاد؛ (۲) کاهش میل به بازگشت مصرف تریاک؛ (۳) مسدود کردن اثرات پاداش از سوی مصرف مواد مخدر؛ (۴) درمان بیماری‌های همراه (۲۸).

مطالعات بر روی متون طب سنتی ایران نه تنها منابعی ارزشمند در جهت دستیابی به تجربیات طبای ایرانی و راهکارهای ایشان در درمان بیماری‌هاست، بلکه حاوی اطلاعات بسیار ارزشمند جهت مقایسه و رتبه‌بندی داروهای طبیعی مورد مصرف در بیماری‌هایی از جمله اعتیاد است.

در مطالعه‌ای، کتب معتبر طب سنتی ایران با معنی لغوی اعتیاد بررسی شده است (۲۹). همچنین در تحقیق دیگری داروهای مؤثر در ترک اعتیاد گردآوری شده است (۳۰). در این پژوهش الویت‌بندی ترکیبات مفرد مؤثر در درمان اعتیاد به‌طور کامل صورت گرفته است. لذا با ارزیابی دقیق داروهای گوناگون مؤثر در درمان اعتیاد و رتبه‌بندی آن‌ها، مفردات بیخ چینی، جدوار، جندیدستر، بزالبنج و حلتیت بالاترین امتیاز را کسب کردند. در بین مفردات به‌دست آمده بیخ چینی در بازار دارویی

با نام‌های «چوب چینی» و «ریشه چینی» و «ریشه سالسپاری» معروف است. به‌نظر می‌رسد این دارو، ریزوم و قسمت زیرزمینی گیاهی است که انواع آن را به فرانسوی Smilax و Salsepareille و گونه چینی آن را Squine یا Esquine و به انگلیسی Sarsaparilla می‌نامند و معمولاً در طب سنتی مصرف دارد. این گیاهان همه از خانواده Liliaceae و دارای گونه‌های متنوع و مختلفی هستند که از نظر خواص دارویی تقریباً با اختلافات کمی همه با هم شباهت دارند (۳۴). به هر حال بیخ چینی بومی ایران نبوده و همچنین در مورد نام علمی دقیق آن ابهام وجود دارد. جدوار ساقه زیرزمینی گیاهی با نام علمی Zedoary است که اثرات ضد درد قوی و تسکینی فوق‌العاده‌ای در دردهای استخوانی، مفصلی و عضلانی دارد و می‌تواند به کنترل دردها، تقویت عمومی و ضعف قوای جنسی نیز کمک کند. به‌دلیل ترکیب شیمیایی زینجی برن و بورنثول به‌عنوان پادزهر و دفع‌کننده سموم از بدن و نیز برای تسکین علائم آرتريت (التهاب مفاصل)، حملات نقرس، افزایش انرژی، رفع خستگی و آسیب‌های حین ورزش و به‌ویژه در دردهای ناشی از التهاب استفاده می‌شود (۳۷). در عین حال جدوار از تیره زنجبیل‌ها بوده و در طب گذشته زنجبیل در درمان درد شکم، اسپاسم و دیگر اختلالات عضلات صاف، سرماخوردگی، آنفلوانزا و به‌عنوان ضدالتهاب در رماتیسم استفاده می‌شده است (۳۸). در مطالعه‌ای اثر عصاره متانولی مفرده جدوار علائم ناشی از قطع مورفین را در موش به‌طور معنی‌داری کاهش داد (۳۱، ۳۲). با وجود اثرات مفرده جدوار بر کاهش وابستگی فیزیکی به مورفین با مکانیسم نامشخص، ولیکن این مفرده نیز بومی ایران نبوده و دسترسی به آن به‌آسانی میسر نیست (۳۱). در خصوص جندیدستر هزینه تهیه آن بسیار گران بوده و مقرون به‌صرفه نیست. همچنین تهیه آن با اصول حفاظت از محیط زیست تداخل دارد. کما یا آنغوزه

دردهای عصبی نیز کاربرد دارد. در پایان می‌توان اظهار داشت که مفردات بزرالبنج و حلتیت بالاترین امتیاز را در کاربرد عملی، به‌عنوان داروی ترک اعتیاد به خود اختصاص دادند. به این ترتیب می‌توان از همین روش برای یافتن بهترین درمان‌ها در چهارچوب تعریف بیماری و علامت از دیدگاه طب سنتی ایران استفاده کرد (۲۱). شایسته است سیستم بهداشتی کشور با بهره‌گیری از پشتوانه علمی گذشته، بیشترین استفاده را از طب سنتی در جهت بهبودی وضعیت سلامتی و بیماری افراد جامعه داشته باشد، در غیر این صورت تدبیر نادرست می‌تواند ما را درگیر مواد مخدر جدید و ابتلا به بیماری‌های کشنده سازد و در نهایت نابودی جامعه جوان را در پی داشته باشد.

Ferula assafoetida) گیاهی از تیره چتریان و هم‌خانواده جعفری است و شیره استخراج‌شده از آن مورد استفاده قرار می‌گیرد. طبق مطالعات صورت‌گرفته مفرده حلتیت از طریق تداخل با نوروترانسمیترهای سیستم عصبی بر علائم سندرم ترک اعتیاد به مورفین اثرات مثبتی را نشان داده است (۳۳). بنگ دانه یا بزرالبنج (*Hyoscyamus niger*) به‌عنوان گیاه مورد استفاده در طب سنتی و گیاه دارویی مؤثر در فارماکوپه‌های معتبر جهان به ثبت رسیده و حاوی آلکالوئیدهای آنتی‌کولینرژیک تروپان (آتروپین و اسکوپولامین) است (۳۵). این گیاه اثر ضددردی نشان داده است که احتمالاً از طریق اثر آنتی‌کولینرژیک آن بوده است (۳۶). همچنین بزرالبنج در درمان سرفه‌های تشنجی، برونشیت‌های مزمن و

References:

1. Ghaffari F, Naseri M, Asghari M, Naseri V. Abul-Hasan al-Tabari: A review of his views and works. *Archives of Iranian Medicine*. 2014 Apr 4;17(4):299-301.
2. Nozad A, Naseri M, Safari MB, Abd Al Ahadi AA, Ghaffari F. Food reduction in Avicenna's view and related principles in classical medicine. *Iranian Red Crescent Medical Journal*. 2016; 18(6).
3. Ahmadi A, Mohagheghi M, Karimi M, Golestanha SA, Naseri M, Faghihzadeh S, Habibi G: Therapeutic effects of HESA-A in patients with end-stage metastatic cancers. *Integrative Cancer Therapies*. 2010 Mar; 9(1):32-5.
4. Ahmadi A, Mohagheghi M, Karimi M, Golestanha SA, Naseri M. Anticancer effects of HESA-A in patients with metastatic colon cancer. *Integrative Cancer Therapies*. 2009 Mar; 8(1):71-4.
5. Mirheydar H. knowledge of herbal. 4nd ed. Tehran: Islamic Culture Publication Office; 2009. [In Persian].
6. Naseri V. Drugs used in hair disease from Avicenna's point of view. Paper presented at: Proceedings of the international conference of Avicenna. Hamadan, Iran: 2004.
7. Nazari M, Naseri M, Mokri A, Ghaffari F, Davati A, Kamalinejad M. "Opium" and treatment of its addiction from the perspective of traditional Iranian medicine. *History of Medicine Journal*. 2011 Jan 3; 3:134-150.
8. Aghili Alavi Shirazi MH. *Makhzan al-Advieh*. Tehran: Tehran University of Medical Sciences and Health Services; 2008. [In Persian].
9. Arzani, MA. *Gharabadin-e Ghaderi*. 2^{Sd} ed. Tehran: Iran University of Medical Sciences; 2007. [In Persian].
10. Nazem Jahan M. *Exir-e Aazam*. Tehran: Iran University of Medical Sciences, Research Institute for Islamic & complementary Medicine Publication; 2008. [In Persian].
11. Xiao L, Wu Z, Luo W, Wei X. Quality of life of outpatients in methadone maintenance treatment clinics. *Journal of Acquired Immune Deficiency Syndrome*. 2010; 53:116-120.
12. Bart G. Maintenance medication for opiate addiction: the foundation of recovery. *Journal of Addictive Diseases*. 2012 Jul 1; 31(3):207-25.
13. Alam-mehrjerdi Z, Noori R, Dolan K. Opioid use, treatment and harm reduction services: The first report from the Persian Gulf region. *Journal of Substance Use*. 2016 Mar 3;21(2):217-23..
14. Nazari SM, Naseri M, Mokri A, Davati A, Kamalinejad M. Hab-o Shefa (an Iranian traditional medicine compound) in withdrawal syndrome and its effects in acute detoxification of opiates addict: A randomized, double blind, clinical trials. *Journal of Medicinal Plants Research*. 2013; 7(22):1628-35.
15. Tobinick EL. The value of drug repositioning in the current pharmaceutical market. *Drug News and Perspectives*. 2009 Mar 1;22(2):119-25.
16. Naseri M. Persian traditional medicine and develop it using the world organization guidelines. *Daneshvar Medicine*. 2005 Jan 1; 52: 53-68.
17. Surh YJ. Reverse pharmacology applicable for botanical drug development—inspiration from the legacy of traditional wisdom. *Journal of Traditional and Complementary Medicine*. 2011 Oct; 1(1):5.
18. Patwardhan B, Vaidya AD, Chorghade M. Ayurveda and natural products drug discovery. *Current Science*. 2004 Mar 25; 86:789-799.
19. Huang L, Li F, Sheng J, Xia X, Ma J, Zhan M, Wong ST. DrugComboRanker: Drug combination discovery based on target network analysis. *Bioinformatics*. 2014 Jun 15; 30(12):i228-36.
20. Naseri M. Study of antileptic drugs in Iranian traditional medicine. Iran, Tehran: Shahid Beheshti University of Medical Sciences. 1993.

21. Mozaffarpour A, Naseri M, Esmacili Duki MR, Bijani A, Kamalinejad M, Yousefi M, Mojahedi M, Khodadost M. Introduction of effective drug therapy in the treatment of constipation in traditional Iranian medicine. *History of Medicine Journal*. 2012; 3(9):79-95.
22. Ghaffari F., Alijaniha F., Fallahi F. Single remedies for Khafaghan in Iranian Traditional Medicine. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 2013;4(1):4.
23. Araj Khodaei M. Explanation of sadness according to traditional Iranian medicine and assessment of effect of *Melissa officianalis* and *Lavandula angustifolia* products in treatment of depression [dissertation]. Tehran: Shahed University; 2017.
24. Khodaie SA. Explanation of Qharhe according to Persian Medicine, and effect of topical products of *Myrtus communis* and *Punica granatum* on diabetic ulcer [dissertation]. Tehran: Shahed University; 2018.
25. Zargaran A, Zarshenas M, Hosseinkhani A, Mehdizadeh A. Jawarish, a Persian traditional gastrointestinal dosage form. *Pharmaceutal Historian*. 2012 Jun; 42(2):24-5.
26. Mozaffarpur SA. Khodadoust M. Shirafkan H. Yousefi M, Mirzapor M. Introducing a model for prioritization of drugs, based on Iranian traditional medicine references. *History of Medicine Journal*. 2015; 6(19):11-18.
27. Khalili NM. Atyabi SM. Evaluation of analgesic effect of *Datura Stramonium* seed extract in hot plate and formalin tested on male rats. *Iranian Journal of Medicinal and Aromatic Plants*. 2004; 20(3): 309-322 .
28. Edens E, Massa A, Petrakis I. Novel pharmacological approaches to drug abuse treatment. *Behavioral Neuroscience of Drug Addiction*. 2010; 3:343-86.
29. Nazari M. Explanation of addiction and its treatment methods traditional Iranian medicine and investigation of effect of Habb-o-Shefa on control of withdrawal symptoms of opioid dependency: A randomized, double blind, controlled clinical trial in acute detoxification [dissertation]. Tehran: Shahed University; 2015.
30. Moosavizadeh SA. Explanation of healthy lifestyle and treatment in opioid dependent patients according to Persian medicine and effect of Habb-o-shefa in maintenance treatment [dissertation]. Tehran: Shahed University; 2018.
31. Zafar S, Ahmad MA, Siddiqui TA, Protective role of *Delphinium denudatum* (Jadwar) against morphine induced tolerance and dependence in mice. *Journal of Ethnopharmacology* .2001 Nov 1; 78(1):95-8.
32. Talebi Keyasari F, Miladi gorji H. Effect of Medicinal plants in the treatment of opium addiction: Review of laboratory studies. *Journal of North Khorasan University of Medical Sciences*. 2013; 4(5):157-165.
33. Khanavi M, Maadani S, Farahanikia B, Eftekhari M, Sharifzadeh M. Effect of the methanolic extracts of different parts of *Ferula assa-foetida* on naloxone-induced withdrawal behavior in morphine-dependent mice. *Avicenna Journal of Phytomedicine*. 2017; 7 (5): 426-435.
34. Mohammadifar SH. China root. *Encyclopaedia of the World of Islam*. 2014;12:101.
35. Zhang L, Yang B, Lu B, Kai G, Wang Z, Xia Y, et al. Tropane alkaloids production in transgenic *Hyoscyamus niger* hairy root cultures over-expressing putrescine N-methyltransferase is methyl jasmonate-dependent. *Planta*. 2007 Mar 1; 225(4):887-96.
36. Zimmerman G, Njunting M, Ivens S, Tolner E, Behrens CJ, Gross M, et al. Acetylcholine-induced seizure-like activity and modified cholinergic gene expression in chronically epileptic rats. *European Journal of Neuroscience*. 2008 Feb;27(4):965-75.
37. Ullah HA, Zaman S, Juhara F, Akter L, Tareq SM, Masum EH, Bhattacharjee R. Evaluation of antinociceptive, in-vivo & in-vitro anti-inflammatory activity of ethanolic extract of *Curcuma zedoaria* rhizome. *BMC Complementary and Alternative Medicine*. 2014 Dec;14(1):346.
38. Cheng JJ, Yang NB, Wu L, Lin JL, Dai GX, Zhu JY. Effects of zedoary turmeric oil on P450 activities in rats with liver cirrhosis induced by thioacetamide. *International Journal of Clinical and Experimental Pathology*. 2014; 7(11):7854.

